

Ker *Medieval Warfare* ni delo enega avtorja, temveč dvanajstih, je povsem razumljivo, da se različni prispevki v vseh podrobnostih med sabo ne skladajo ali v nekaterih točkah celo zahajajo v odkrito nasprotovanje. Glede na nove tokove v preučevanju srednjeveškega vojskovanja in pomanjkljivosti tradicionalnega vojaškega zgodovinopisja, do katerega se številni vodilni raziskovalci danes distancirajo, to ni nenavadno, je pa občasno nekoliko moteče, nemara še toliko bolj za bralca, ki sicer nima dovolj predznanja, da bi si ustvaril lastno mnenje.

Odsotnost opomb je vsekakor nekaj, kar bo ob prebiranju knjige zbudilo vsakega strokovnjaka. Keenova ekipa zaradi strogih prostorskih omejitev svojih prispevkov ni opremila s tem aparatom. Vendarle je treba vzeti v zakup, da je knjiga zamišljena kot pregleden uvod, kar z obilico opomb na dnu vsake strani verjetno ne bi bila več. Za bralce, ki želijo več, je dodan seznam priporočene literature, ki sicer ni posebno obsežen, a vsebuje najpomembnejše naslove za posamična področja in torej lahko služi kot povsem uporabna iztočnica za nadaljnji študij. Za lažjo orientacijo v času najdemo na koncu še kronološko tabelo pomembnih spopadov in dogodkov.

Upravičeno lahko zapišemo, da si *Medieval Warfare* kot sodoben in kakovosten priročnik zasluži mesto v knjižnici vsakega medievista. Konec koncev je vojskovanje en tistih pojavov, ki so pustili neizbrisen pečat na evropskem plemtvu in vsej srednjeveški družbi – družbi, ki je bila po ugotovitvah uglednih raziskovalcev v svojem bistvu organizirana za vojno.

Tomaz Lazar

Sejni zapisniki Narodne vlade Slovencev, Hrvatov in Srbov v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921. Ur. Peter Ribnikar.

2. del: od 28. feb. 1919 do 5. nov. 1919 (št. 67-133). Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 1999. 428 strani.

3. del: od 22. mar. 1920 do 9. jul. 1921 (št. 134-204). Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2002. 482 strani.

Arhivski svetnik Peter Ribnikar, upokojeni sodelavec Arhiva Republike Slovenije, je s komentirano objavo sejnih zapisnikov Deželnih vlad za Slovenijo od 28. februarja 1919 do 9. julija 1921, ko se je po ukinitvi deželnih vlad v pokrajinah bivše Države Slovencev, Hrvatov in Srbov z Vidovdanske ustavo tudi slovenska vladna zadnjič sestala, uspešno sklenil doslej najobsežnejšo edicijo arhivskih virov za zgodovino Slovencev v prvi Jugoslaviji. V prvi knjigi (1998), ki smo jo že predstavili (ZČ 52, 1998, št. 2, 302–305), je objavil 54 sejnih zapisnikov Narodne vlade SHS v Ljubljani in še 12 zapisnikov sej Deželne vlade za Slovenijo do 26. februarja 1919, torej do začetka njenega delovanja v polni sestavi oziroma za prehodno obdobje, ko so pri njenem delu sodelovali še tudi poverjeniki prve slovenske nacionalne vlade, oblikovane 31. oktobra 1918. V prvi knjigi je tudi obsežen uvod, v katerem je avtor predstavil strankarsko sestavo in značilnosti delovanja vseh slovenskih vlad v obdobju Države SHS in v času državnopravnega provizorija do sprejetja prve jugoslovanske ustave, osvetlil njihove pristojnosti oziroma odnose z osrednjimi državnimi oblastmi, oblikovanje številnih novih upravnih uradov in komisij ter ministrskih izpostav v Sloveniji, prikazal pa je tudi usodo in karakteristike sejnih zapisnikov, skratka vse poglobitve zadeve, pomembne za uporabo celotne edicije, s tem namenom pa je tretjo knjigo sklenil s še obsežnejšim registrom treh vrst, z osebnim, geografskim in stvarnim kazalom.

Medtem ko sodijo sejni zapisniki Narodne vlade SHS v Ljubljani med temeljne vire za osvetlitev velike samostojnosti Slovenije v Državi SHS, pa so zapisniki sej Deželnih vlad za Slovenijo dragoceni zlasti za osvetlitev procesa centralizacije, ki je kmalu sledila prvodecembrskemu zedinjenju v Kraljevstvo Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1918. Kljub temu, da so te vlade v primerjavi s prvo poprevratno slovensko vlado ohranile le polovico poverjeništev in da zaradi možnosti pritožb glede njenih sklepov na osrednjo vlado tudi za ohranjene resorje niso bile dokončna instanca, pa so ostale Deželne vlade poglobitno oporišče za udejanjenje usihajočega avtonomizma. Ta se je kazal v obdobjih, ko je bil njihov predsednik funkcionar avtonomistične Slovenske ljudske stranke (SLS) dr. Janko Brejc, liberalni tabor pa je svojo centralistično usmerjenost pokazal tudi pri vodenju Deželnih vlad za Slovenijo, najbolj

drastično od novembra 1919 do februarja 1920, ko se nepopolna vlada voditelja Jugoslovanske demokratske stranke (JDS) dr. Gregorja Žerjava sploh ni sestajala. Ta zastoj v kolegijem delovanju Deželne vlade za Slovenijo, za reševanje vseh pomembnih zadev na plenarnih sejah se je Breje zavzemal tudi zato, da se v posameznih poverjeništvih ne bi razpaslo preveliko strankarstvo, je Peter Ribnikar smotno uporabil za razmejitev objave sejnih zapisnikov v drugem in tretjem delu.

Druga knjiga vsebuje 67 sejnih zapisnikov prve Deželne vlade za Slovenijo od februarja do novembra 1919, za katero je treba poudariti, da je bila prav tako kot predhodnica sestavljena iz predstavnikov vseh treh tedanjih političnih strank, tudi iz Jugoslovanske socialnodemokratske stranke (JSDS), s pomembno razliko, da v njej ni imela večine SLS, iz njenih vrst pa je bil predsednik Breje, medtem ko je bil vladni podpredsednik liberalce Žerjav. Socialnodemokratski poverjenik Albin Prepeluh je v svojih spominih poudaril, da je bila ta vlada »de facto avtonomna, zakaj še neorganizirani povojni Beograd je nam samim prepuščal vse upravne odločitve glede naše ožje domovine...« (Albin Prepeluh, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938, 203). V tretji knjigi je objavljenih 71 sejnih zapisnikov štirih Deželnih vlad od 22. marca 1920 do zadnje seje 9. julija 1921. Njihova strankarska sestava je s časovnim zamikom sledila koalicijskim povezavam v osrednji vladi. Enostrankarski vladi le iz predstavnikov SLS, je sledila od srede leta 1920 koalicijska vlada, v katero sta vstopila tudi dva predstavnika JDS, obe vladi pa je do decembrske ostavke vodil Breje. Za čas njegovega predsedovanja so značilni spori in spopadi z osrednjo vlado oziroma posameznimi ministrstvi zaradi njegovega odločnega zavračanja poseganja Beograda v pristojnosti Deželne vlade za Slovenijo. Zato jo je osrednje glasilo Demokratske stranke Demokratija 6. avgusta 1920 okarakteriziralo celo kot uporniško vlado in se zgražalo nad njenimi protesti proti poseganju ministrstev v njene pristojnosti, po mnenju komentatorja pa bi morali biti njeni člani samo navadni uradniki ministrov. Kompetenčnih razhajanj pa je bilo konec z nastopom zadnjih dveh Deželnih vlad, v katerih je dominiral vpliv liberalnega tabora, čeprav je na prelomu 1920/21 peto vlado vodil nestrankarski dr. Leonid Pitamie, zadnja vlada dr. Viljema Baltiča pa je bila koalicijsko sestavljena iz predstavnikov JDS in novoustanovljene Samostojne kmetijske stranke (SKS), ki sta tedaj sodelovali tudi v osrednji vladi.

Po sejnih zapisnikih lahko sledimo delovanju posameznih vlad pri opravljanju izvršilnih in uredbodajnih nalog s področja notranjih zadev, pravosodja, narodnega gospodarstva oziroma javnih gradenj, kmetijstva, socialne politike ter resorja uka in bogočastja, pri čemer naj poudarimo, da je po prizadevanjih slovenskih avtonomistov med vsemi deželnimi vladami v bivši Državi SHS le slovenska vlada povečala število poverjeništev od štirih na šest. Toda Deželne vlade za Slovenijo so posegale tudi v reševanje nekaterih zadev, za katere formalno glede na dodeljene resorje niso bile pristojne. Tako je prva Deželna vlada do neuspešne aprilske ofenzive na Koroškem leta 1919 kljub oblikovanju Dravske divizijske oblasti 1. februarja posegala tudi na vojaško področje. Veliko pozornost so vlade namenile tudi reševanju problematike slovenskih meja na pariški mirovni konferenci. Razmere na Primorskem in Koroškem, posebej v zvezi z izvedbo plebiscita, so bile večkrat predmet vladnih obravnav. Po zagotovitvi funkcioniranja različnih upravnih uradov in komisij v jugoslovanskem delu Slovenije, so vlade skrbele tudi za organiziranje uprave v coni A na Koroškem in v Prekmurju po jugoslovanski zasedbi poleti 1919. Deželne vlade so si prizadevale reševati aktualne probleme v vseh gospodarskih panogah, skrbele pa so tudi za upravljanje precejšnjega premoženja nekdanjih dežel Kranjske in Štajerske. Zelo aktivne so bile tudi na področju socialne politike. Posredovale so tudi pri reševanju številnih mezdnih in stavkovnih spopadov, med katerimi so večja dobila tudi politične razsežnosti. Najbolj odmevna je bila vloga Deželne vlade pri zadušitvi železničarske in splošne stavke aprila 1920, ki se je tragično končala z delavskimi žrtvami. Med uspehi na področju šolstva naj ob udejanjenju njegove slovenizacije posebej poudarimo ustanovitev slovenske univerze leta 1919. Bogata je bila tudi uredbodajna dejavnost Deželnih vlad, s katero so spreminjale zlasti bivšo deželno zakonodajo in na novo pravno urejale zadeve iz svoje pristojnosti. Breje je kot poseben dosežek poudaril uvedbo ženske volilne pravice v nov občinski volilni red, ki pa jo je regent Aleksander februarja 1921 s svojo uredbo razveljavil še pred prvimi poprevratnimi občinskimi volitvami v Sloveniji. Podoba raznolikosti zadev, s katerimi so se ukvarjale Deželne vlade kot tudi intenzivnost reševanja posameznih vprašanj se vidi iz obsežnega stvarnega kazala, bogata uredbodajna dejavnost pa se posebej kaže v Uradnem listu deželne vlade za Slovenijo, pri čemer naj poudarimo, da so številni zakonski akti Narodne vlade SHS in Deželnih vlad za Slovenijo po sklepu Narodne skupščine ostali v veljavi tudi po Vidovdanski ustavi. Sejni zapisniki pa dajejo tudi

plastično podobo odnosov med slovenskimi političnimi strankami, naraščanje konfliktov med njimi s pozicij avtonomizma in centralizma, pri čemer je avtonomistično usmerjenost dosledno zastopala SLS, medtem ko sta obe stranki liberalnega tabora JDS in SKS odločno zagovarjali državni centralizem. Brejc je v svojih spominskih poudaril, da so ob reševanju kadrovskih vprašanj in upravnih zadev ter pri sprejemanju naredb zastopniki JDS »rušili avtonomnost Deželne vlade, kjerkoli je slo« ter da so sejni zapisniki »o ostrih in obširnih debatah« med zagovorniki avtonomizma in centralizma »neutajljive priče teh ljutih borb« (Dr. Janko Brejc, *Od prevrata do ustave, Slovenci v desetletju 1918-1928*, Ljubljana 1928, 212-213). V ustavnih razpravah je nato tudi JSDS opredelila za centralitično državno ureditev, medtem ko se je v prvi Deželni vladi prav socialnodemokratski poverjenik Prepeluh, kar se vidi tudi iz zapisnikov, najbolj vztrajno prizadeval za oblikovanje oziroma sklic pokrajinskega-deželne zboru za Slovenijo, s katerim naj bi se slovenska avtonomija še utrdila. Krepitev podpore večine Slovencev avtonomizmu je temeljila tudi na uspehih Deželnih vlad pri avtonomnem reševanju svojih pristojnosti v primerjavi z ministrskimi izpostavami v Ljubljani, ki so z manj uspešnim delom tudi diskreditirale centralistični način upravljanja.

Objavo sejnih zapisnikov je Peter Ribnikar opravil tudi v drugem in tretjem delu podobno kot pri zapisnikih sej Narodne vlade SHS v prvi knjigi. V prvi opombi k posameznim sejnim zapisnikom so navedeni tehnični podatki o njih (original ali kopija, obseg, vrsta papirja, morebitni naknadni popravki itn), v nadaljnjih opombah pa je podal kratke biografije pomembnejših oseb, ki se v njih omenjajo. Pri tem je lahko za vidne politike, državnike, vojaški komandni kader, gospodarstvenike, znanstvenike in kulturnike našel podatke v različnih biografskih priločnikih, za številne osebnosti, ki so imele pomembno vlogo npr. v takratnih različnih upravnih službah, pa je moral poiskati podatke v več arhivskih fondih ter personalnih dokumentacijah nekaterih podjetij, ustanov in društev. Ribnikar je ugotovil, da je bilo precej pomembne personalne dokumentacije uničene, kljub prizadevanjem pa ni uspel dobiti iz avstrijskih ustanov podatkov o nekaterih nemških funkcionarjih in uradnikih, ki so bili povezani z delovanjem slovenskih vlad. Pomembnost posameznikov in dostopnost podatkov o njih sta vplivala tudi na obseg biografskih prikazov, ki jih je v opombah nad 1300, mimo tega pa je za manj pomembne osebe podal kratke oznake v osebnem registru. Skupno je v osebnem kazalu navedenih kar 2600 oseb, tolikšno število pa je povezano tudi s slovenizacijo uradniškega aparata, kajti Narodna vlada SHS je imela po prevratu pristojnosti za vsa uradniška imenovanja in je opravila tudi zamenjavo avstrijskih uradnikov s slovenskimi, medtem ko so imele Deželne vlade pravico nastavljanja nižjega uradništva, vodilne upravne uradnike pa je postavljala osrednja vlada. Pri tolikšem številu osebnih gesel je prišlo tudi do manjših napak, nanje za prvi in drugi del opozarja popravek (kot primer iz tretjega dela pa naj navedemo, da Janko Petaković ni bil tajnik krščansosocialne Jugoslovanske strokovne zveze, temveč komunistične Zveze rudarskih delavcev Jugoslavije), kratke biografske orise pa bi morda zaslužil še kdo (npr. v zapisnikih večkrat omenjena dr. Franc Skaberne, vodja poverjeništvu za uk in bogočastje, in eden pomembnih socialnodemokratskih in komunističnih funkcionarjev Rudolf Golouh, tako kot v opombah omenjeni Ivan Tokan tudi soorganizator železničarske in splošne stavke). Obsežno je tudi geografski kazalo z nad 650 gesli. Kot dopolnilo opombam, je za prikaz dogodkov in zadev, ki so omenjene v vladnih sejnih zapisnikih, Ribnikar dodal obsežen seznam relevantne literature za prvo obdobje življenja Slovencev v jugoslovanski državi od 1918 do 1921. Vanj bi bilo primerno uvrstiti še zbornik razprav Slovenske zamisli o prihodnosti okrog leta 1918 s podnaslovom Narodna vlada, Država SHS in slovenske zamisli o prihodnosti pred letom 1918 in po njem (Slovenska matica – Ljubljana 2000) ter opozoriti, da so spomini dr. Vladimira Ravniharja, *Moja življenska pot*, ki so bili uporabljeni tudi za uvodni oris, izšli v drugi knjigi zbirke oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Historia leta 1997. Pripombe glede možnih dopolnitev opomb oziroma popravkov pa so le marginalnega značaja. Poudariti moramo poglavito ugotovitev, da je Peter Ribnikar z integralno objavo 204 sejnih zapisnikov Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo 1918-1921, z uvodno študijo, opombami in kazali (ti obsegajo kar sto strani), uspešno izvedel dolgo načrtovani projekt, za katerega je bil pobudnik, ko je pri urejanju arhivskega gradiva poprevratnih vlad spoznal veliko dokumentarno vrednost zlasti zapisnikov njihovih sej. Poskrbel je tudi za objavo fotografij predsednikov in poverjenikov vseh sedmih poprevratnih slovenskih vlad.

Tako je Peter Ribnikar opravil veliko pionirsko delo pri objavi dragocenega arhivskega gradiva za slovensko zgodovino med vojnoma, Arhiv Republike Slovenije pa je z izdajo treh delov oziroma knjig

vladnih sejnih zapisnikov, ki obsegajo nad 1300 strani, opravil pomembno založniško delo. Edicija je lahko spodbuda in usmeritev za bodoče delo pri izdaji arhivske dokumentacije, ki bo ilustrirala kontinuirana in dominantna prizadevanja Slovencev v prvi Jugoslaviji, da bi v čimvečji meri v zakonodajnem, izvršilnem in finančnem pogledu, odločali o svojem nacionalnopolitičnem, gospodarskem, socialnem in kulturnem razvoju in napredku. V obdobju delovanja oblastnih samouprav od začetka leta 1927 do šestojanuarske diktature leta 1929 se je slovenski avtonomizem udeleževal preko ljubljanske in mariborske oblastne skupščine in njenih oblastnih odborov, v tridesetih letih pa so avtonomistična prizadevanja potekala tudi v banskem svetu Dravske banovine, ki je leta 1940 zahteval ustanovitev banovine Slovenije z zakonodajno, izvršilno in finančno avtonomijo. V Arhivu Republike Slovenije so ohranjeni stenografski in uradni zapisniki sej teh predstavniških teles. Glede na omejene možnosti natisa bi za objavo prišli v poštev le krajši uradni zapisniki, medtem ko bi bili obsežni stenografski zapisniki, posamezni obsegajo tudi do 200 strani, koristni za nekatera pojasnila v znanstveno-kritičnem aparatu. Tako kot je pomembna edicija sejnih zapisnikov slovenskih poprevratnih vlad, bi bile dragoocene tudi objave pomembnega arhivskega gradiva slovenskih oblastnih skupščin in banskega sveta tako za strokovne kroge pri raziskovalnem delu kot za širšo javnost pri njenem seznanjanju s pomembnim dogajanjem v slovenski zgodovini med vojnama neposredno prek virov. Edicija sejnih zapisnikov Narodne vlade SHS v Ljubljani in Deželnih vlad za Slovenijo je dragocen dokumentarni prispevek k objektivni in celoviti podobi prvega obdobja življenja Slovencev v jugoslovanski državi, pa tudi k osvetlitvi korenin slovenske državnosti.

Miroslav Stiplovšek

Egon Pelikan, Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom. Primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico – zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac. Ljubljana : Nova revija, 2002. 776 strani.

Ob pogledu na mojstrovino slikarja Toneta Kralja *Rapallo*, ki jo je doc. dr. Egon Pelikan izbral za naslovnico svoje najnovejše knjige o tajnem delovanju primorske duhovščine v fašistični Italiji, se zavemo vseh tragičnih razsežnosti zatiranja pravic slovenske in hrvaške manjšine, ujete na drugi strani rapalske meje v obdobju med obema vojnama. Zatiranja, ki nezadržno beži iz slovenskega narodnega spomina, medtem ko dediči črnih srajc vedno bolj samozavestno prikrajajo zgodovinska dejstva ter vztrajno in agresivno propagirajo svojo »resnico«. Na srečo tako na slovenski kot tudi na italijanski strani še vedno raziskujejo znanstveniki, ki imajo pogum, da se ne pustijo zapeljati nacionalistično obarvanim interpretacijam zgodovine slovensko-italijanskih odnosov, ki jih vsiljuje dnevna politika. Glede na bolečo in tragično preteklost sobivanja dveh sosedskih narodov v srcu Evrope je seveda dobrodošlo vsako delo, ki neobremenjeno in znanstveno korektno obravnava zgodovino slovensko-hrvaških odnosov.

Eno od takšnih del je prav gotovo monografija Egona Pelikana o delovanju krščanskih socialcev v Julijski krajini med obema vojnama. Avtor, ki raziskuje v okviru Znanstveno-raziskovalnega središča v Kopru, je eden največjih poznavalcev zgodovine slovenskega političnega katolicizma. Nase je opozoril že s svojim magistrskim delom *Akomodacija ideologije političnega katolicizma na Slovenskem* (Maribor 1997), ki je v strokovni javnosti naletela na velik odmev. Knjiga o delovanju primorske duhovščine pa je za objavo prirejena doktorska disertacija, ki je bila prav tako ocenjena z najvišjimi ocenami.

Poseben čar Pelikanovi knjigi daje dejstvo, da so v njej prvič objavljeni oz. vključeni v raziskave nekateri prvovrstni arhivski viri, ki so bili dolgo skriti očem zgodovinarjev in zanje marsikdo sploh ni vedel. Levji delež korespondence in dokumentov, ki jih najdemo v Pelikanovi knjigi, izhaja iz arhiva dr. Engelberta Besednjaka (1894-1968), krščanskosocialnega prvaka in vodilne slovenske politične osebnosti na italijanski strani rapalske meje. Besednjak je bil nedvomno politik evropskega formata, saj je bil tudi eden voditeljev Kongresa evropskih narodnosti, kjer je deloval skupaj s svojim liberalnim sopoltnikom dr. Josipom Wilfanom. Delovanju obeh primorskih politikov v organizaciji evropskih manjšin